

№ 23

ՀՍԽՀ ԱՌԺՈՂԿՈՄԱՑ
Ս ա ն լ ու ս գ ր ա դ ա ր ա ն

№ 23

ԲԺ. Ա. ՂԱԶԱՐՅԱՆ

ՎՈՐՈՎԱՅՆԻ ՏԻՑ

ՅԵՐԿՐՈՐԴ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

616.9
Ղ-15

Պ Ե Տ Հ Ր Ա Ց — Բ Ժ Հ Ր Ա Ց Բ Ա Ժ Ի Ն
Յ Ե Ր Ե Վ Ա Ն — 1 9 3 4

616-9

310 JUL 2010

2-15

uy

ՀՍԽՀ Ա.Ռ.Ժ.ՈՂԿՈՄԱՑ
№ 23 ՍԱՆԼՈՒՍ ԳՐԱԿԱՐԱՆ № 23

ԲԺ. Ա. ՂԱԶԱՐՅԱՆ

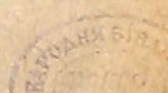
ՎՈՐՈՎԱՅՆԻ ՏԻՖ

ՅԵՐԿՐՈՐԳ ԷՐԱՏՈՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

(ՆԿԱՐՆԵՐՈՎ)

ՊԵՏԷՐԱՏ — ԲՈՒԺ ԷՐԱՏՐԱԺԻՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ—1934

БИБЛИОТЕКА
ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԳՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

49816 KH

Գատ. խմբագիր՝ բժ. Ա. Ղազարյան
Ցիւր. խմբագիր՝ Գ. Զենյան
Սրբագրիչ՝ Գար. Հակոբյան

Գլավիւրա № 8470. հրատ. № 2902, պատ. № 433, տիրւած 3000

Հանձնված և արտադրութեան 2 մարտի 1934 թ.

Մտորագրված և ապագրութեան համար 21 մարտի 1934 թ.

Պետերբուրգի տպարան-Յեքեան

6596-5)

1. ՎՈՐՈՎԱՅՆԻ ՏԻՖ

Վարովայնի տիֆն ամենատարածված հիվանդութիւններից մեկն է: Յարկան Ռուսաստանում լամեն տարի վարովայնի տիֆով հիվանդանում ելին մի քանի հազար հոգի: Նրա համաճարակն ուժեղ է լինում սովի և պատերազմի տարիներին:

Իմպերիալիստական պատերազմի տարիներին, հատկապես 16 և 17 թվերին, տիֆը խոշոր զոհեր պատճառեց Կովկասյան Փրոնտում:

Իսկ 19 թվի յերկրորդ կիսում Հայաստանում վայր չկար, ուր տիֆ հիվանդութիւնն առատ հունձ չունենար:

Միայն Յերեւան քաղաքում տիֆով հիվանդների թիվը շուրջ յերեք հազար եր հաշվվում:

Խորհրդայնացումից հետո վարովայնի տիֆով հիվանդների թիվը մեղանում զգալի չափով պակասել է. սակայն նրա վերջնական լիկվիդացիան պահանջում է մի շարք լուրջ ու պլանային ձեռնարկումներ:

Վարովայնի տիֆը սուր վարակիչ հիվանդութիւն է: Նա ունի իր հատուկ մասերէն:

Առաջին անգամ, 1889 թ., այդ մանրէյի դոյութիւնը, համարյա թե միաժամանակ,

Յերեւան հանեցին յերկու գիտնականներ՝ Երեւ
տը և Կոխը: Յերկուան ել իրենց փորձերը կա-
տարում եյին հիվանդների կղկղանքի և տիֆով
մեռածների աղիքների վրա:

Վորովայնի տիֆի մանրեն նման է մի շատ
կարճ, հաստ ու կլոր ծայրերով ցուպիկի, փորը
հասարակ աչքով անհնար է տեսնել: Նրան կա-
րելի յէ տեսնել միայն խոշորացուցչի տակ, այն
եւ, յերբ մեծացնում ենք 600—1000 անգամ:
Այդչափ մեծացնելուց հետո յեւ նա յերեւում է
փոքրիկ բորոցի գլխի չափ:

Յուպիլի յերկու ծայրերին կան 8—12 թար-
թիչներ, վորոնց միջոցով նա կատարում է իր
չարժումները:

Նկ. 1. A վորովայնի տիֆի մանրենները
B նույնը չափազանց մեծացրած:

Վորովայնի տիֆի մանրենները դառնվում են
հիվանդի արտաթորություններում, մեզում,
արյան մեջ, քիչ անգամ քրտինքի մեջ, թքում:
Դիազնության ժամանակ մեծ չափով վո-
րովայնի տիֆի մանրենների յենք հանդիպում ա-

ղիքներում, փայծախի և մանախանդ, լեղու
փամփուռչափ մեջ:

Վորովայնի տիֆի մանրենները շատ դիմաց-
կուն են և կենսունակ նաև մարդկային որդա-
նիզմից դուրս: Նրանք չեն դիմանում միայն
արևի լույսին և չորության. այն ինչ մեծ դի-
մացկունություն են հայտարարում բարձր աս-
տիճանի սրտին:

Յելսիի 70 աստիճան տաքության մեջ վորո-
վայնի տիֆի մանրենները քառորդ ժամից հետո
փոչնչանում են: Թույլ տաքությունը համար-
վում է 37 աստիճանը, մարդու մարմնի տաքու-
թյունը: 40 աստիճանից հետո նրանց աճումը
նորից դանդաղում է:

Վորովայնի տիֆի մանրեններն իրենց կենսու-
նակությունը (2—3 ամիս) պահպանում են ջրի
մեջ և հողում, ինչպես և յուղի ու պանրի մեջ:
Կաթի մեջ համեմատաբար կարճատեւ կյանք
ունեն: Կարճատեւ կյանք ունեն նաև յեփած
ջրի մեջ, ուր սննդաբար նյութեր քիչ կան:

Յերկայ ժամանակ վորովայնի տիֆի ման-
րեններն ապրում են կեղտի մեջ, ջրհորներում և
կանդնած ջրերի մեջ: Որդանիզմի մեջ լսմենից
յերկար մնում են լեղու փամփուռչաում: Այնպես
վոր հիվանդությունից առողջացած մարդը
գեղես յերկար ժամանակ իր մեջ կրում է
տիֆի մանրենները:

Վորովայնի տիֆի բացիլները դիմացկուն
են նաև ուժեղ թույնի հանդեպ: Սուլեմայի 1,0
տոկոս, իսկ կարբոլյան թթվուտի 5 տոկոսանի

խառնուրդները կես ժամից հետո միայն կարողանում են վոչնչացնել վորովայնի տիֆի մանրեները:

2. ԻՆՉՊԵՍ Ե ՎԱՐԱԿԸ ՏԱՐԱԾՎՈՒՄ

Վորովայնի տիֆի գլխավոր տարածողները հիվանդներն են: Վարակը տեղի յե ունենում գլխավորապես հիվանդի հետ ունեցած շփումից կամ ջրի և սննդանյութերի միջոցով:

Վորովայնի տիֆով հիվանդանում են այն ժամանակ, յերբ նրա մանրեն վորեւե ձեւով բնկնում ե մարդու մարտդության որդանը:

Վարակի լավագույն միջոցներից մեկը հիվանդի գործածած ամաններն են, յեթե նըրանք մաքուր չեն պահվում և ախտահանվում: Ախտահանման սովորական ու լավ ձեւը տաք ջրի մեջ ամանեղենների յեռացնելն ե:

Ամանեղենների միջոցով վարակը տարածվում ե մանավանդ գյուղերում, ուր մի ամանե մեջ ուտելը «պապենական հին սովորություն» ե, վորի դեմ յստորեն պիտի պայքարել:

Դիտված ե, վոր մեծ տներում, ուր խիաբնակչություն կա, վարակման դեպքերը հաճախ են լինում: Նման տները կոչվում են «տիֆոտ տներ», ուր կեդտի և նեղվածության մեջ բազմանդամ ընտանիքներ են ապրում իրար վրա կուտակված:

Վարակման գլխավոր ֆոսկտորներից պիտի համարել ջուրը: Ջրից առաջացած վարա-

կը միշտ ել մասսայական բնույթ ունի, քանի վոր վարակված ջրից միաժամանակ խմում են շատերը:

Ջրերը վարակվում են գլխավորապես մարդկային կեդատություններից: Արտաքնոցները ունենալը մեզանում նոր ե. նա մասսայական անհրաժեշտություն դեռ չի դարձած, դրա համար ել մարդկային արտաթորությունները տեղի յեն ունենում, հատկապես գյուղերում, բացությա, բնակարանների շուրջը, կամ լավագույն դեպքում, մարազներում, գոմերում ու չափարների տակ: Անձրենների ժամանակ այդ արտաթորություններն այլ կեդտերի հետ քշվում թափվում են գետերի ու աղբյուրների մեջ, վորտեղից վերցնում են խմելու ջուր և վարակվում:

Բայց ադտուոված ջրերից կարելի յե վարակել նաև լվացվելով ու լողանալով, կամ թե չե, յերբ լվացք են անում կամ մեջն ամաններ լվանում:

Վարակել կարելի յե նաև պտուղներից, կանաչեղենից ու կաթից, յերբ նրանք այս կամ այն ձեւով մանրեններ են պարունակում:

Վարակի աղբյուր կարող ե ծառայել նաև հողը: Վերը մենք արդեն նշել ենք, վոր հողը վորովայնի տիֆի մանրեների համար լավագույն միջավայրն ե, ուր արագությամբ աճում են ու զարգանում ամեն տեսակի մանրեներ:

Կոչիկները վարակի բացիլները կարող են ներս թափանցել մեր բնակարանները:

Սակայն վորովայնի տիֆի Կակտիվ տարածողները ճանճերն են, վորոնք իրենց թաթերով ու թեվերով աղտոտություններն ու մանրէները փոխադրում են սննդանյութերին, և նրանց ուտելով վարակվում ենք:

Այստեղից հեռուություն. փանների ու միջատների դեմ պայքարն անկրճեշտություն և, վորը յերբեք մոռացության չպիտի մատնենք:

3. ՎՈՐՈՎԱՅՆԻ ՏԻՖԻ ԸՆԹԱՑՔԸ

Ինչպես բոլոր վարակիչ հիվանդությունները, այնպես և վորովայնի տիֆն ունի իր գաղտնի զարգացման շրջանը, վորի տեվողությունը 2-3 շաբաթ է:

Վորոշ պայմաններում ուժեղ որդանիզմը չի յենթարկվում վարակի ազդեցության և առանձին հիվանդագին յերևույթներ չի արտահայտում, չնայած վոր նրա մեջ կան մանրէներ: Նման հիվանդները պարզապես կոչվում են վորովայնի տիֆի մանրէներ կրողներ: Բայց սովորական ձևն այն է, վոր գաղտնի շրջանից հետո ականատես ենք վորոշ հիվանդագին նշանների, այն է՝ առաջանում է ընդհանուր թուլություն, հիվանդն ախորժակը կորցնում է, գլուխը ցավում, վորջ մարմինը կտրատվում է: Այդ յերեվույթներն աստիճանաբար ուժեղանում են. հիվանդը զողացնում է, վորից հետո բարձրանում է տաքությունը, լե-

զուն չորանում և ու սպիտակում, առաջանում է ծարավի զգացում. ինքնազգացումը դնալով վատանում է:

Հիվանդն անկողին է մտնում:

Վորովայնի տիֆը սովորաբար 3-4 շաբաթ է տևում, համարելով սկիզբը տաքության բարձրանալը, իսկ վերջը՝ տաքության անկումը: Լինում են և թեթև տեսակներ, յերբ հիվանդությունը մեկ կամ յերկու շաբաթ է տեվում, կամ վորքի վրա յե անցնում: Սակայն դրանք յեզակի դեպքեր են:

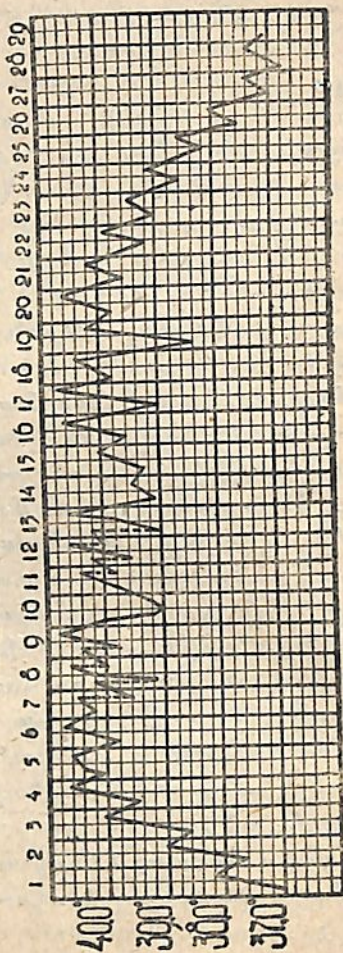
Տիֆի ծանր տեսակը համարվում է այն, վոր հիվանդությունը տեվում է 3-4 շաբաթ: Առաջին շաբաթում սաքության աստիճանը բարձրանում է, 2-3 շաբաթում հասնում է իր գագաթնակետին և մնում է կանգնած, իսկ 4-րդ շաբաթում սկսում է հետզհետե իջնել:

Վորովայնի տիֆի սաքությունն այնքան բնորոշ է ու ինքնատիպ, վոր փոքրի շատե փորձված թժիշկը կարող է առանց սխալի վորոշել հիվանդությունը, անգամ առանց հիվանդին տեսնելու: Այնպես վոր, տաքության կանոնավոր ու ժամանակին չափումները մեծ կարեվորություն ունեն դիագնոզի համար:

Հիվանդության ամենածանր ժամանակամիջոցը 3-րդ շաբաթն է համարվում և ահա յայդ ժամանակ է, վոր թժիշկը պիտի լարե իր վողջ ուշադրությունը:

Այդ շրջանում հիվանդը կորցնում է իր գիտակցությունը, զառանցել է սկսում, ուժեղ

չարժումներ և անում, մի կողմից մյուսն և շրջվում, կամ, ընդհակառակն, անկողնի մեջ անշարժանում և և աչքերն ել մի կեսի հասում:

Նկ. 2. Վարդավաճի արժի տարբերության արժիկ աստիճանը:

Հիվանդի մաշիչը չոր և լինում ու տաք, շրթթունքները չոր ու ճաքճքված, լեզուն սպիտակ ու ծածկված փառերով. բերնից ծանր հոտ է գալիս: Փորը փոքր ինչ սուղած է լինում ու գաղերով լի, հաճախ ձեռք տալիս ցավում է: Սրտաթորությունը ջրիկ է, ծանր հոտով ու կանաչավուն, ինչպես սովորաբար ասում են՝ «սիսեռի ապուրի» յե նման:

Սկզբի շրջանում հիվանդը կարող է նաև փորկապություն ունենալ: Առաջին շաբաթվա վերջը կամ յերկրորդի սկիզբը հիվանդի մարմնի վրա յերևում է կարմիր ցան, շատ փոքր ժրոցի գլխի նման: Մատով սեղմած ժամանակ նրանք իրենց կարմրությունը կորցնում են:

Յերկրորդ շաբաթվա վերջը կամ 4-րդի սկիզբը տաքությունն սկսում է աստիճանաբար ընկնել, լեզվի չորությունն անցնում է, հիվանդի ինքնազգացումը լավանում է, 4-րդ շաբաթվա վերջերից հիվանդն արդեն կազդուրվել է սկսում: Նրա ախորժակը վերականգնում է, քունը կանոնավորվում է, մի խոսքով, հիվանդն արագությամբ ապաքինվել է սկսում:

Սակայն հիվանդությունը միշտ ել նման բարեհաջող յելք չի ունենում. հաճախ չնչին չեղում դիտարկ կամ անուշադիր խնամք, մեկ ել տեսաք հիվանդը նորից ծանրացավ, նորից յերեկաց տաքություն ցլում, թուլություն: Մահացությունը սովորաբար 3-րդ շաբաթվա վերջում է տեղի ունենում:

Տարիքով ու թույլ մարդկանց տաքության

աստիճանը թեև համեմատաբար ցածր է լինում, պակասն նրանք դժվարութեամբ են հիվանդութեան դիմանում:

4. ՎՈՐՈՎԱՅՆԻ ՏԻՖԻ ԲԱՐԻՈՒԹՅՈՒՆԸ

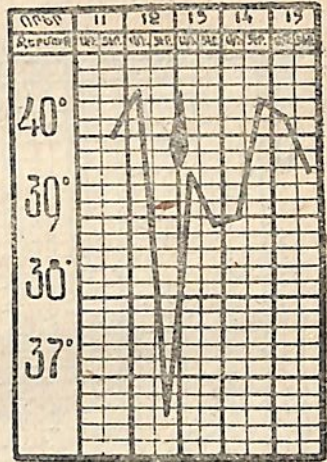
Տիֆի գլխավոր արտահայտութեանը տեղի չէ ունենում աղիքներում, դրա համար ել հիվանդութեանը կոչվում է «աղիքային կամ վորովայնային»: Մանրեները մտնելով աղիքների մեջ, նրանք ներս են թափանցում հուզաթաղանթի և դեղձերի խորքերը, առաջ բերելով բորբոքում և ուռուցքներ, վորոնք վերածվում են վերքերի: Այդ վերքերը յեզբեմն կարող են մեծ տարածութեան բռնել:

Նկ. 3. Վորովայնի տիֆով հիվանդի աղիքներում գոյացած վերքերը:

Նման դեպքերում դիետից շեղումը կարող է ծանր հետևանքներ ունենալ. կարող է աղիքային արյունահոսութեան առաջ բերել, կամ թեպարզապես ծակել աղիքը, վորի հետևանքը հիվանդի համար լինում է մահացու:

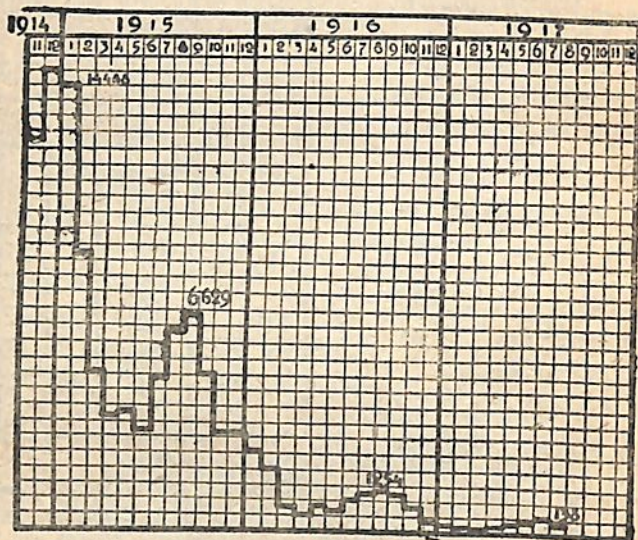
Բայց կանոնավոր խնամքի դեպքում այդ վերքերը, յերրորդ շաբաթվա վերջը, սովորաբար սկսում են առողջանալ: Դրա համար էլ վորովայնի տիֆի ժամանակ անհրաժեշտ է, վոր հիվանդն անկողնում հանգիստ մնա, ուժեղ շարժումներ չանի և վոչ ել դժվարամարս կերակուրներ ուտի:

Նկ. 4. Վորովայնի տիֆով հիվանդի տաքութեան աստիճանը աղիքների վերքի ժամանակ:

Վորովայնի տիֆի ժամանակ սովորաբար մեծանում են փայծախն ու լյարդը: Տեղական ու բարձր տաքութեանը սիրաբար փոփոխութեանների չէ յենթարկվում և թուլանում: Արյան անոթները, հատկապես յերակները՝ բորբոքվում են: Հաճախ ուղեղը կամ նրա թաղանթը տիֆի մանրեների արտադրած թույնից ուռչում ու թունավորվում է, վորին հետևում են մի շարք ծանր յերեվուլսիոններ: Հիվանդը կորցնում է դիտակցութեանը, ցնցումներ են ունենում, զառանցում է և գլխի ուժեղ ցավեր ունենում:

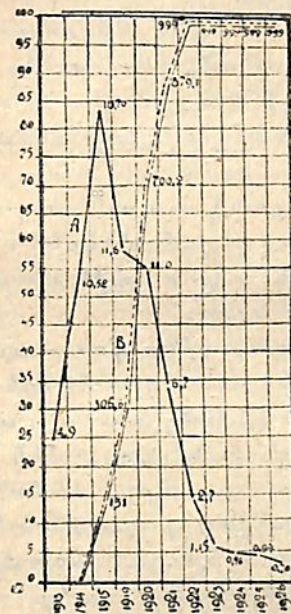
Վորովայնի տիֆի բարդություններից ամենածանրը թորքերի բորբոքումն է, վորն առանձնապես վտանգավոր է տարիքավոր հիվանդների համար:

Նկ. 5. 1914-17 թ. թ. վորովայնի տիֆի դեմ կատարվող պատվաստի տված եֆեկտը Ֆրանսիական դրամատերում:

Ծանր հիվանդություն պիտի համարել նաև յերկար, միևնույն դիրքով պառկելուց առաջացած վերքերը, վորոնք դժվար են բուժվում և մեծ անհանգստություն են պատճառում հիվանդին: Նման վերքերն առաջ են զարիս սովորաբար վատ խնամքից՝ ու աղտոտ պահելուց:

Հաճախ վորովայնի տիֆին հետևում են մարմնի մասերի պարայիչ հատկապես վերջավորությունների, վորդաչարի ծառություն, լինում են հոգեկան խանգարումներ, անգամ խլազարություն:

Նկ. 6. Վորովայնի տիֆը մշնչ հնդափոխության և հարմիր բանակներում:

A—վորովայնի տիֆի շարժումը.
B—սրսիումների տված արդյունքը.

Հղի կանայք վորովայնի տիֆի ժամանակ հաճախ վիժում են և կամ ժամանակից առաջ ծնունդներ ունենում:

Տիֆն անցնելուց հետո հիվանդի մարմինը
թեւիտովում է, գլխի մազերն եւ ուժեղ թափ-
վում: Իրա համար եւ անհրաժեշտ է վորո-
վայնի տիֆով հիվանդների մազերն արմատից
վերցնել:

5. Հիվանդի ԽՆԱՄԻՐ

Վորովայնի տիֆով հիվանդների համար
հատուկ դեղեր չկան, հետեապես մեծ նշանա-
կության ունի խնամքը:

Ամենից առաջ հիվանդի սենյակը պետք
լինի ընդարձակ, լուսառատ ու մաքուր: Հարկա-
վոր է որը մի քանի անգամ սենյակի ողբ փո-
խել. լավ է տաք յեղանակներին սենյակի գու-
ռը կամ պատուհանը բաց թողնել, իսկ ցուրտ
ժամանակ՝ ողանցքը:

Հիվանդի անկողինը վոչ շատ փափուկ է
լինելու և վոչ ել շատ կոշտ: Փափուկ անկողի-
նը նպաստում է հիվանդի առանց այն ել բարձր
տաքության պահպանմանը և մեկ ել՝ կարող է
առաջացնել վերքեր, յերբ հիվանդը յերկար
ժամանակ միևնույն դիրքում մնում է պառկած:
Լավ է հիվանդի ներքնակը լինի ձիու մազից,
ծովային խոտից, կամ ծղոտից:

Պիտի խիստ հսկել հիվանդի սպիտակեղենի
մաքրությանը. նրանց աղտոտված դեպքում
պիտի փոխել և հիվանդի մարմինն ել խնամքով
մաքրել:

Սենյակը շատ տաք չպետք է լինի. լավ է
պահել Ռեմյուրի 14-15 աստիճան տաքության

մեջ: Հիվանդին պիտի ծածկել ամառային վեր-
մակով կամ սալանով, բացի այն դեպքերից,
յերբ նա դողացնում է:

Հիվանդը մեծ կարիք ունի հանդստի, մա-
նուփանդ, հիվանդության 3-րդ և 4-րդ շաբաթ-
ներին, յերբ հիվանդի յուրաքանչյուր ուժեղ
շարժում սպառնում է առաջացնել բարդու-
թյուն:

Տիֆով հիվանդի ամանեղենը պիտի պա-
հել առանձին, միևնույն սենյակում: Նրանցով
չպիտի ոգավեն ուրիշները, կարող են վարակ-
վել:

Հարկավոր է խստիվ արգելել ճանճերի
մուտքը հիվանդի սենյակը, այլապես նրանք
կարող են վարակը փոխադրել հարևան բնա-
կաբանները:

Բարձր տաքության ժամանակ հիվանդի
գլխին պիտի դնել սառույցի կամ սառը ջրով
կոմպրեսներ: Կոմպրեսները թեթեացնում են
հիվանդի գլխի ցավը, զառանցանքն ու ընկ-
ճվածությունը:

Վորքան կարելի յե, հիվանդին հաճախ պի-
տի յեռացրած սառը ջուր տալ խմելու: Ուժեղ
ծարավի դեպքում ջրի վրա կարելի յե ավելաց-
նել լիմոնի հյութ կամ քաղցրավենիքի սիրուպ:
Լավ է ջրի փոխարեն տալ սառը թեյ՝ ավելաց-
րած նույն հյութերը:

Բարձր տաքության ժամանակ լավ է հի-
վանդի մարմինը շիկել քացախաջրով, սպիրտի
խառնուրդով կամ ողբկալոնով: Շփումները

559659

Թարմացնում ու ամբայնդում են հիվանդի ներ-
վերը:

Վորովայնի տիֆով հիվանդների համար
լավ են դուր վաննաները (ոեմյուրի 27-28 աս-
տիճանի) սակայն վաննաները պիտի նշանակի
բժիշկը:

Հիվանդի լեզուն և բերանը պիտի մաքուր
պահել: Հաճախ հիվանդի լեզուն պիտի մաք-
րել բորնի ջրի մեջ թաթախած բամբակով և
նույն խառնուրդով վողողել տալ բերանը:

Հիվանդապահ ջուրը կամ ընտանիքի ան-
դամները խնամքի ժամանակ պիտի հաղնեն
խալաթ և հաճախ ձեռքերը լվանան սապոնով
ու ախտահանեն սուլեմայի խառնուրդով, մա-
նսիանդ ուտելուց առաջ:

Առողջանալուց հետո լավ է ըննության
յենթարկել հիվանդի կալը (կղկղանքը),
ստուգելու համար, թե վարակի մանրեններ
չկա՞ն արդյոք:

**6. ՎՈՐՈՎԱՅՆԻ ՏԻՖՈՎ ՀԻՎԱՆԻԻ ԲՈՒԺՄԱՆ
ԼՍՎԱՐՈՒՅՆ ՎԱՅՐԸ ՀԻՎԱՆԻԱՆՈՅՆ Ե**

Վորովայնի տիֆը լինելով ծանր ու վտան-
գավոր հիվանդություն, նպատակահարմար է
հիվանդին փոխադրել հիվանդանոց և այնտեղ
խնամել ու բժշկել: Սակայն վորոչ տեղերում
հիվանդներին կարելի չե թողնել նաև տներում:
Հիվանդանոց փոխադրելով հիվանդին, նախ՝
դրանով մենք մեծ չափով վարակի տարածման

առաջն ենք առած լինում և, յերկրորդ՝ հիվան-
դին դնում ենք բժշկի անմիջական հսկողու-
թյան տակ. այնպես վոր վտանդի ժամին, միշտ
եւ հնարավորություն կա հիվանդին շուտա-
փուլթ ողնություն հասցնել:

Ստուգված իրողություն է, վոր լավ սար-
քավորված և հմուտ ու փորձված բուժաշխա-
տակիցներ ունեցող հիվանդանոցներում վո-
րովայնի տիֆը մահացությունների չնչին տո-
կոս է տալիս, մինչդեռ տներում այդ տոկոսն
անհամեմատ ավելի բարձր է: Յեվ դա շատ
հասկանալի չե, քանի վոր հիվանդանոցում
կան բուժման ու խնամքի բոլոր անհրաժեշտ
պարագաները. մի բան, վոր դժվար է ստեղ-
ծել անգամ հարուստ ընտանիքում:

Վորովայնի տիֆի ժամանակ մեծ կարե-
վորություն են ներկայացնում տաք վաննանե-
րը, սառն ու տաք կոմպրեսները, սրտի թուլու-
թյան ժամանակ համապատասխան սրտկում-
ները, բարձր տաքության, զառանցանքի կամ
հիվանդի անդիտակից դեպքերում այս կամ
այն անհրաժեշտ ու շտապ ողնությունը. պա-
րագաներ, վոր կարող է տալ միմիայն հիվան-
դանոցը:

Վորովայնի տիֆը, ինչպես տեսանք, տա-
լիս է տարբեր-տարբեր բարդություններ՝
աղիքների ու ջրի ծանր արյունահոսություն,
թոքերի բորբոքում, ուղեղային ծանր յերե-
վույթներ և այլ, վորոնց ժամանակ յերբեմն
անրաժեշտ են արագ միջոցառումներ կամ թե,

յերբ բարձր տաքութեան ժամանակ հիվանդը հայտարարում է նյարդայնութիւն ու զրզրութեամբ յուն, որինակ՝ դուրս ե գատիում անկողնից, նման անակնկալ զիսկածներում անհրաժեշտորեն հարկավոր են լինում հերթապահին ողնոց ոժանդակ ձեռքեր. և ահա, այսպիսի պարագաներում, միակ բավարարողը կարող է նորից հիվանդանոցը լինել:

Այլևս չենք խոսում այն մասին, վոր մաքրութիւնը, վորը հատկապես մեծ անհրաժեշտութիւն է վորովայնի տիֆով հիվանդի համար, նույնպես պատշաճ բարձրութեան վրա կարող է դրված լինել նորից հիվանդանոցում:

Հարսարակական աղահոսութեան նոսահետից դարձյալ լավագույնը հիվանդանոցն է, մանավանդ, յերբ հիվանդութիւնը տեղի ունի մութ ու խոնավ նկուղներում, ուր սովորաբար բնակութիւնները խիտ են:

Ամենախիստ հսկողութիւն պիտի նշանակել այնպիսի հիմնարկներում, վորոնք ներկայացնում են հասարակական սննդի կենտրոններ, ինչպիսիք են՝ կաթնատնտեսական ու սննդամթերքների արտեղները:

Ինչ տեսակետից էլ մոտենալու լինենք, կտեսնենք, վոր հիվանդանոցային բժշկութիւնն ու խնամքը, վորովայնի տիֆով հիվանդների համար, անհամեմատ, ավելի ձեռնտու և ոգտակար է, քան թե տներում բուժվելը: Այնպես վոր, այն վայրերում, ուր հիվանդանոցներ կան, վորովայնի տիֆով հիվանդներին

առանց ուշացնելու պիտի փոխադրել հիվանդանոց:

Վորովայնի տիֆով հիվանդի հիվանդանոցային բուժումը Սկանդինավյան յերկրներում յերկու տասնյակ տարուց ավելի յե, ինչ որենքով դարձված է պարտադիր:

7. ՀԻՎԱՆԴԻ ԿԵՐԱԿՐՈՒՄԸ

Վոչ մի հիվանդ այնքան կարիք չունի կանոնավոր ու զգուշ կերակրման, վորքան վորովայնի տիֆով հիվանդները: Հիվանդութեան ընթացքն ու հաջող վախճանը գլխավորապես կախված են կերակրման յեղանակից:

Վորովայնի տիֆով հիվանդի աղիքները, ինչպես դիտենք, լինում են բորբոքված ու վերքերով ծածկված, հետևյալս նրանց պիտի տալ ջրալի, թեթե ու դժուրամարս կերակուրներ. լավ է տալ յեվաճ կաթ. վորքան շատ, այնքան լավ, քանի վոր կաթը, բացի սննդարար լինելուց ու ծարավ հագեցնող, նաև միզարբեր է: Առատ մեղի հետ միաժամանակ պղանիզմից դուրս են վանվում վորակի մանրէները: Կարելի յե տալ բուլցոն, դանազան ջրալի սուպեր՝ պատրաստված բրնձի, գարու և վարսակի մաննաներից, սակայն լավ հարած: Շատ հիվանդներ չեն սիրում մաքուր կաթ, այդ դեպքում կաթը պիտի տալ թեյի կամ կոֆեյի հետ: Ոգտակար են թարմ սերուցք, անխառն կամ թեյով, զանազան տեսակի կիսեղներ: Լուծի ժամանակ լավ է չերնի-

կայն կիսելը, իսկ փորկապութեան դեպքում՝
թթված շորը: Վերջին սրբազային լավ է
նույնպես յեփած կամ խորոված խնձորը, սա
կայն կուտերը հանդած:

Փորի ցավի կամ ծակոցների ժամանակ
անանձնապես պիտի զգուշ լինել կերակուրնե-
րի հետ: Բոլոր այն կերակուրները, վարոնք
կարող են գրգռել ազիքները, պիտի խստիվ
արգելվեն: Վոչ մի դեպքում վորովայնի տի-
ֆով հիվանդին չի կարելի տալ հաց, տապա-
կած միս, բոբջև և այլ նման դժվարամարս կե-
րակուրներ, վորքան էլ հիվանդը փափագի ու
«սիրան էլ ուզենա»:

Հին ժամանակ վորովայնի տիֆով հիվանդ
ներին պահում էին կիսաքաղց դրութեան
մեջ: Այդ մեթոդը ներկայումս դատապարտ-
ված է անգործութեան. բժիշկները թեև ու-
ժեղ սնամ կողմնակից են, սակայն կերակ-
րումը պիտի լինի չափավոր ու հաճախակի.
միանգամից կուշտ ուտելը վնասակար է, կա-
րող է պատճառ դառնալ հիվանդի կյանքի վր-
տանգման:

Վորովայնի տիֆը յերկարատև ու մաշող
հիվանդութիւնն է, դրա համար էլ անհրճա-
թեշտ է հիվանդի սնման վրա հատուկ ուշա-
դրութիւն դարձնել, մանավանդ հիվանդու-
թեան վերջին շրջանում, յերբ հիվանդն սկսում
է ապաքինվել:

Կերակրի փոփոխութիւններն ու նոր նշա-

նակումները պիտի կատարվեն բժշկի գիտու-
թյամբ ու բույլավությամբ:

8. ՊՍՏՎԱՍՏԸ ՎՈՐՊԵՍ ԿԱՆԵԻԶ ՄԻՋՈՑ

Հակավորովայնային տիֆի դեմ տարվող
պատվաստը դրութեան լավագույն նվաճում
ներեց մեկը պիտի համարել: Նա ևս հիմնված
է նույն սկզբունքի վրա, ինչի վրա հիմնված
են ծաղկի պատտաստը և հակազիֆտերիտի
վակցինայի սրսկումը: Ով մեկ անգամ տարել
է ծաղկի, քութեչի կամ վորովայնի տիֆի
հիվանդութիւնը, նա յերկրորդ անգամ նույն
հիվանդութեամբ հազվադէպ դեպքումն է
բռնվում, այն էլ յերբ յերկար ժամանակամի-
ջոց է անցնում: Նշանակում է նրա որդանիղմը
ձեռք է բերում խմունիտեա այդ հիվանդու-
թիւնների հանդէպ: Ասել է՝ հիվանդանոցի
արցան մեջ առաջանում է հակաթույն՝ այդ հի-
վանդութիւնների վարակի և նրանցից գոյա-
ցած թուճավոր նյութերի դեմ:

Այս յերևույթը բժիշկները հիմք են ըն-
դունում պաշտպանելու մարդուն վորովայնի
տիֆից: Մարդու մաշկի տակ ներարկում են
վորովայնի տիֆի սպանած մանրէները: Այդ
ձևով որդանիղմի մեջ առաջ է դալիս հակա-
թույն, վորը և մարդուն պաշտպանում է տի-
ֆի վարակման վտանգից:

Նման պատվաստը վորեւէ լուրջ հիվանդա-
դին յերեկոյթ չի առաջացնում մարդու որ-

զանիղմի մեջ, բացի թեթև ցավից, վոր պատճառում է ասեղը, մեկ եղ՝ առաջին պատվաստից հետո մարդն ունենում է չնչին տաքություն:

Պատվաստումները լավ է կատարել նախքան համաճարակները:

Պատվաստը մարդուն պաշտպանում է վորովայնի տիֆից) — 12 ամիս, վորից հետո, հարկսվոր դեպքում, պատվաստը նորից պիտի կրվենել:

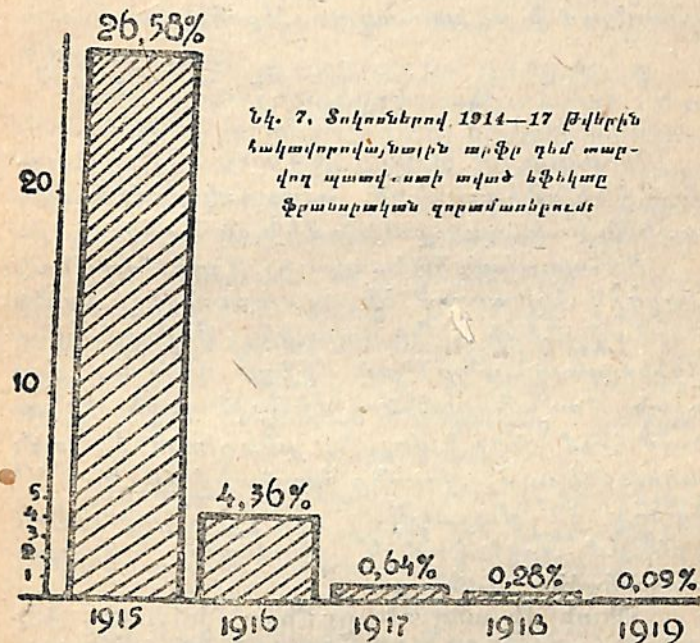
Պատվաստի հետեւանքները միանգամայն փայլուն են: Բազմաթիվ վորձեր ապացուցել են, վոր այն խոշոր մահացությունները, վորոնք տեղի ունեյին նախքան հակավորովայնային շիճուկի դյուտը, վերացել են նրա գործադրությունից հետո

1911 թվին 2000 հոգուց բաղկացած Ֆրանսիական մի գործատում, համաճարակի ժամանակ, պատվաստվում են 1300 զինվոր, վորոնցից և վոչ մեկը չի հիվանդանում վորովայնի տիֆով, այնինչ 700 խուսափողներից 125 զինվոր վարակվում են ու 25 հոգի զոհ են տալիս համաճարակին:

Սակայն պատվաստի անհրաժեշտության ըավագույն ապացույցը տվել է իմպերիալիստական պատերազմը: Վորովայնի տիֆի դեմ տարվող պարտադիր սխտավաստը, կռվող գործասերում, մեծապես նվազեցրել է վորո-

վայնի տիֆի դեպքերը գործերի մեջ (տես նրկար 5):

Ֆրանսիայում նախքան պատվաստի դյուտը, 1895—1913 թվերին, այն է՝ շուրջ 17 տար-

Նկ. 7. Տոկոսներով 1914—17 թվերին հակավորովայնային արժը դեմ տարվող պատվաստի տված եֆեկտը Ֆրանսիական գործատուներում

վա ընթացքում վորովայնի տիֆից մեռել են 161.000 հոգի. ասել է՝ տարեկան զոհ են դրնացել 9000 հոգի:

Բերված թվերը վայլուն կերպով ապացուցում են հակավորովայնային տիֆի դեմ սխտրվող պատվաստի անհրաժեշտությունը,

վորպես կանխիչ միջոցներից հզորագույնը: Հետևապես աշխատելու յենք մեզանում ևս սխալաբանութիւնները աշխատավորութեան լայն մասսաների սեփականութեանը դարձնել, անդամ պարսպադիր, յերբ համաճարակը սպառնում է աշխատավորութեանը:

9. ԻՆՉՊԵՍ ՊԱՇՏՊԱՆՎԵԼ ՎՈՐՈՎԱՅՆԻ ՏԻՖԻՑ

Վորովայնի տիֆից սրտապանվելու համար կան անհատական, հասարակական և պետական նախազգուշական միջոցառումներ:

Անհատական նախազգուշութեան ժամանակ մարդիկ (աշխատում են պաշտպանվել իրենց մերձավորների տիֆի վարակից: Յե՛վ գլխավոր ինքնապաշտպանութեան միջոցն լայն է, վոր նրանք համաճարակների միջոցին գործ չեն լածում հում ջուր և վոչ ել լվացվում են այն ախուճներում, վորոնք կասկածվում են, ինչ կարող են վարակված լինել: Վարակված ջրերում արգելվում է լողանալը, լվացը, ամանեղենի լվանալը:

Պիտի մի անգամ ըդմիշտ իմանալ, վոր վորովայնի տիֆի, ինչպես և խոլերային համաճարակների տարածման գլխավոր աղբյուրը շուրճն է: Դրա համար ել այդ հիվանդութեանները կոչվում են ջրային հիվանդութեաններ:

Վորովայնի տիֆի համաճարակի ժամանակ պիտի զգուշանալ նաև հում կաթից, անե՛վ կանաչեղենից և պտուղներից:

Այնուհետև զգուշանալու յեն նրանք, ովքեր անուղղակի կերպով շփման մեջ են վորովայնի տիֆով հիվանդների հետ:

Բոլոր բույրերը, հիվանդանոցային ծառայողները և ընտանիքների հիվանդապահ անդամները, իրենց հերթապահութեանից հետո, պիտի փոխեն իրենց հագուստները, լվացվեն, ախտահանվեն ապա նաք հեռանան հիվանդի մոտից:

Սուր վարակիչ հիվանդութեանների ժամանակ պիտի խստիվ արգելել հիվանդատեությունը. դա և՛ հիվանդների համար է վատ, անհանգստացնում են, և՛ այցելուները կարող են վարակի տարածման պատճառ դառնալ:

Այն տներում, ուր վորովայնի տիֆով հիվանդներ կան, պիտի խնամքով պահվեն անդամները ու ամանեղենները փակ պահարաններում; վորպեսզի ճանճեր չնստեն: Պիտի բոլոր հնարավոր միջոցներով պայքարել ճանճերի դեմ և վոչնչացնել:

Հիվանդի ամանեղենը, ամեն գործածելուց հետո, պիտի ջրի մեջ յեփել, իսկ ճերմակեղենը լվանալուց առաջ, նախորդ գիշերը պիտի պահել արկալինների մեջ և յեփել:

Հիվանդի արատթորութեանները՝ կղկղզանքը, մեղը, թուքը և այլն, բոլորն ել խնամքով պիտի հավաքվեն առանձին ամանների մեջ, ախտահանվեն ու նոր թափվեն արտաքնոցների մեջ. կարելի յե ախտահանել ջր-

հանդգրած կրով (10-20) տոկոս, կամ քլորա-
կրով (5-10 տոկոս):

Վարպես անհատական նախազգուշական
միջոցներ պիտի ամենքի կողմից ել պահպան-
վեն՝

ա) Ամեն անգամ ուտելուց առաջ սապոնով
լվանալ ձեռքերը:

բ) Պիտի վոչնչացնել ճանճերը և սննդա-
թթերքն ու ամանեղենը նրանցից խնամքով պա-
հել փակ պահարաններում:

գ) Պտուղներն ու կանաչեղենը, ուտելուց
առաջ, լավ լվանալ յեռացրած ջրով:

դ) Հում ջուր չխմել. խմելու դեպքում կամ
Ֆիլտրի միջոցով անցկացնել, կամ թե խմել
բժշկական քննությունից հետո միայն, կամ
թե, յերբ աղբյուրի ջուր ե և վարակի վտանգ
չկա:

ե) Կաթը գործածելուց առաջ յեռացնել:
Յեզ վեջապես անհատական նախազգուշա-
կան միջոց պիտի համարել Գաս վորովայնի
տիֆի դեմ պատվաստվելը: Պատվաստն (սպա-
հովում ե հիվանդության դեմ 9-12 ամիս:
Համաճարակների ժամանակ պատվաստը լա-
վագույն ինկրնապաշտպանության միջոցներից
մեկն ե:

Պետական և հասարակական միջոցառում-
ներն ամենից ազդուն և արմատականը պիտի
համարել առհասարակ բոլոր վարակիչ հիվան-
դությունների դեմ վարած պայքարների մեջ:
Կոլեկտիվ միջոցառումներից գլխավորն

ե, ապահովել աշխատավորության ջրամատա-
կարարման գործը, քանի վոր գիտենք, վոր վո-
րովայնի տիֆի համաճարակի գլխավոր աղ-
բյուրը վարակված ջուրն ե և այդ վարակն եյ
հաճախ կապված ե աղտոտված հողի հետ: Հե-
տևապես հասարակական ու պետական որգան-
ները մտածելու յեն (առաջին հերթին ապահովել
մեր քաղաքների ու գյուղերի ջրամատակարա-
րումը կանոնավոր ու ապահով հիմքերի վրա
դնելով այն:

Գլխավոր միջոցառումներն են՝

ա) Պիտի ապահովել ազդարանակաթյան
մաքուր ու առողջ խմելու ջրով: Դրա համար
պիտի կառուցվեն ջրմուղներ. իսկ յեթե դա
վորոչ վայրերում դեռևս անհնար ե, պիտի
հոգ տարվեն կանոնավոր ու առողջապահական
պահանջներին համապատասխան ջրհորներ
ուներնալ:

բ) Արտաքնոցներ ուներնալը պարտադիր
պիտի դարձնել մեր գյուղերում ու ըսղաք-
ներում: Յուրաքանչուր տուն պիտի ուներնա
իր առանձին արտաքնոցը:

գ) Ստիվ պիտի հսկել բնակարանների և
արտաքնոցների մաքրության: Ամեն տուն պի-
տի ուներնա իր հատուկ աղբի արկղը, վորոնց
ձեվը պիտի աչ սանիտարական բժիշկը: Այդ
արկղները պիտի փակ պահել և հաճախ դա-
տարկել, վորպեսզի ճանճերը չբազմանան
ու տարածեն վարակը:

դ) Հիվանդներին անհրաժեշտ է անմիջապես մեկուսացնել հիվանդանոցներում կամ տներում, յեթե վերջիններում կան հարմարություններ:

ե) Համաճարակների ժամանակ վորովայնի տիֆի պատվաստը, պիտի պարտադիր դարձնել առաջին հերթին ժողանդի գծով և ջրմուղու աշխատակիցների մեջ, դռնապանների, լվացարարների և բժշկա-սանիտարական պերսոնալի ու զորակոչիկների:

Իմպերիալիստական խատերազմի խամանակ հակավորովայնային տիֆի պատվաստը պարտադիր էր անգլիական, գերմանական և ցարական զորքերի համար, դրա համար ել հիվանդությունների ու մահացությունների թիվը մի քանի անգամ պակասեց:

1923 թվին կատարված փորձերը մեզանում ցույց տվին, վոր չպատվաստված 1000 հոգուց վորովայնի տիֆով հիվանդանում են միջին թվով 12 հոգի, իսկ պատվաստվածներից՝ միայն 2 հոգի: Չպատվաստված 1000 հիվանդից մեռնում են 10-ը, իսկ պատվաստվածներից և վոչ մեկը:

զ) Ամենից կարևորն ու անհրաժեշտը, դա սանհիգենիկ գիտելիքների տարածումն է աշխատավոր իսյն մասսաների մեջ:

Յուրաքանչուր բանվոր պիտի ըմբռնի ու դիտակցի անհասպական, հասարակական ու պետական միջոցառումները, որոնք իր ու ժամանա-

կին զործադրության անհրաժեշտությունը: Իսկ դրա համար հիգիենիկ գիտելիքների սուսուցումը պարտադիր պիտի դարձնել բոլոր տիպի դպրոցներում անխտիր:

« Ազգային գրադարան

NL0279962

7079

ԳԻՆԸ 20 ԿՈՊ.

Д-р А. Казарян
Брюшной тиф
Гиз ССР Армении, 1934 г., Эривань